

„Víte, co je to parlament? Něco mezi muzeem a operou.“ Společná schůze Federálního shromáždění 29. listopadu 1989

Adéla Rádková

Rádková, A.: „Víte, co je to parlament? Něco mezi muzeem a operou.“ Společná schůze Federálního shromáždění 29. listopadu 1989. In: *Ostium*, roč. 16, 2020, č. 3.

“Do You Know What Parliament Is? Something between Museum and Opera.” Joint Assembly of the Czechoslovakian Federal Parliament on November 29, 1989.

This article aims to analyse whether and how the changes of social context and political reality in 1989 Czechoslovakia influenced November discussions in the Federal Assembly. The Federal Assembly was not a forum for major political debate, let alone decisions during the Velvet Revolution. However, it was in the first meeting of the Federal Assembly since the beginning of the Velvet Revolution, where the abolition of the Communist Party's leadership and the election of a new president took place. Deputies were not used to being active in the previous period, and more or less only passed pre-prepared laws. Nevertheless, what changed in the period from November 17th to November 29th was that the public suddenly expected MPs to take a strong stand. Thus, the deputies faced a new reality – what they were discouraged from in the previous period was suddenly expected of them by the demonstrating public. How did MPs deal with this situation? In the article, the individual strategies and general tactics are analysed.

Keywords: Parliamentarism, The Federal Assembly, Velvet revolution

Předrevoluční[1] vtip z názvu článku[2] napovídá vnímání Federálního shromáždění občany. Už to, že takový vtip mezi lidmi koloval, ukazuje, že parlament nebyl veřejností vnímán jako politická síla s vlivem na společnost. Nejedná se pochopitelně o pouhé místní zařazení budovy Federálního shromáždění, ale může sloužit i jako metafora pro označení poslanců, vykonávajících zde svůj mandát. Skutečně se jednalo o místo, kde se setkávali na jedné straně herci, kteří museli chtít nechtě hrát svou roli poslušného socialistického poslance a prověřené konzervativní křídlo normalizačních poslanců na straně druhé, z nichž někteří ve Federálním shromáždění přečkali i Pražské jaro? Na tuto otázku se pokusím částečně odpovědět na základě kontextu 16. společné schůze Federálního shromáždění, konané dne 29. listopadu 1989. Tato schůze je z hlediska revoluce signifikantní z několika ohledů: za první, jedná se o první společnou schůzi nejvyššího zákonodárného sboru Československa po začátku Sametové revoluce; za druhé, Federální shromáždění se na této schůzi mělo sejít naposledy ve stejném složení, v jakém fungovalo před zahájením revoluce; a za třetí, na tomto shromáždění došlo ke schválení prvních změn, které odstartovaly právní ukotvení výsledků tzv. Sametové revoluce, jež ve výsledku vedly ke změně režimu a návratu Československa k parlamentní demokracii. V tento den se také po velmi dlouhé době a v revolučním období snad poprvé[3] upíraly zraky veřejnosti na budovu parlamentu.

Společná schůze Federálního shromáždění, 29. listopadu 1989

První společná schůze Federálního shromáždění se konala dvanáct dnů po potlačení demonstrace na

Národní třídě. Tento násilný zásah proti neozbrojeným demonstrujícím studentům zaktivizoval občanskou společnost a byla jí zahájena událost, které vešla do dějin jako Sametová či Něžná revoluce. Následujících dvanáct dnů až do zasedání, ale i po něm, probíhaly další demonstrace, přičemž den ode dne bylo demonstrujících více a více. V těchto dnech také vznikly Občanské fórum a Verejnosť proti násiliu, které se postupně etablovaly v politickou opozici a následně ve vládnoucí stranu. Tato cesta nebyla ani jednoznačná ani jednoduchá, ale jak uvidíme, byla zásadním faktorem pro jednání Federálního shromáždění, přestože OF ani VPN nemělo v parlamentu žádné zastoupení.

Na programu společné schůze byly tři body: schválení návrhu prohlášení k událostem 17. listopadu 1989, zřízení komise pro vyšetřování zásahu na Národní třídě a změna některých článků Ústavy. Někteří z nekomunistických poslanců však ihned po hlasování o programu schůze odmítli přijmout předsednictvem připravený „Návrh prohlášení Federálního shromáždění Československé socialistické republiky k současné vnitropolitické krizi“ bez předchozí rozpravy. Další třetí plochou bylo složení komise pro vyšetřování událostí ze dne 17. listopadu 1989. Poslanci Československé strany socialistické se totiž domnívali, že složení komise neodpovídá dohodě OF s Ladislavem Adamcem. Poslanci nejdříve vytkli předsednictvu, že návrh nebyl nekomunistickým poslancům předložen v dostatečném předstihu, aby se k jeho obsahu mohli vyjádřit a požádali o zahájení rozpravy o situaci v zemi. Následně poslanci vyjadřovali své připomínky, které byly do textu prohlášení postupně zapracovány, a prohlášení bylo na závěr společné schůze schváleno. Nepoměrně menší diskuze pak probíhala v souvislosti se zbývajícími body programu, které byly schváleny drtivou většinou přítomných poslanců.

Parlament v listopadu 1989

V listopadovém období se parlament nacházel v situaci, kdy existoval zcela patrný rozpor mezi psanou ústavou a její faktickou realizací. Formálně byla ČSSR dle ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci, parlamentní demokracií. Posledních větších politických změn doznal parlament po období Pražského jara a okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Odvolání Alexandra Dubčeka z čela Federálního shromáždění zahájilo proces očisty parlamentu od tzv. antisociálních a antisovětských živlů, přičemž normalizace parlamentu byla provedena ústavním zákonem č. 117/1969 Sb. Do července 1971 opustilo Federální shromáždění 122 členů spojených s reformním hnutím.[\[4\]](#)

Do čela všech tří sněmoven se dostali funkcionáři strany, kteří se během Pražského jara a začátku revoluce z hlediska Komunistické strany osvědčili a zůstali na těchto pozicích po téměř celou dobu normalizace. Především jejich přičiněním byly veškeré reformní snahy a vlastní iniciativa poslanců v parlamentu na dobu přibližně patnácti let potlačována. Parlament v 70. a 80. letech v podstatě jen poslušně plnil pokyny stranického vedení spolu se zřetelem na vytváření zdání svobodného parlamentu, který slouží lidu, jemuž je odpovědný prostřednictvím pravidelných voleb. Zdání, jež veřejnost sice nepřesvědčilo, nicméně to nezastavilo oficiální komunistickou propagandu, která se snažila mnohá svá nařízení schovat za legitimitu Federálního shromáždění. Jakékoli pokusy o reformu koncem 80. let v parlamentu skončily nezdarem. Komunistická strana měla totiž mimo jiné k dispozici svou skupinu poslušných poslanců, kteří byli rozmístěni do jednotlivých státních orgánů a přečkali dobu Pražského jara až do tzv. Sametové revoluce. Jednalo se o „kategorii profesionálních majitelů poslaneckého mandátu“, komunistické lobby v parlamentu.[\[5\]](#)

Parlament tedy byl nejvyšším orgánem státní moci a měl teoreticky poměrně silnou pozici vůči vládě, ale i vůči prezidentovi. Federální shromáždění mohlo vládě vyslovovat nedůvěru, a poslanci měli i právo interpelace vůči ministrům. I prezident byl ze svého výkonu zodpovědný Federálnímu shromáždění, kterým mohl být odvolán, jako tomu bylo v případě Ludvíka Svobody.[\[6\]](#) Jak také z psané ústavy vyplývá, parlament měl v tehdejší politickém systému největší míru legitimacy. Jeho výjimečnost v soustavě nejvyšších ústavních orgánů byla dána tím, že byl jako jediný zakotven v ústavě jako odvozený od vůle lidu, a to prostřednictvím pravidelných voleb. Fakt, že volby byly

navíc v komunistickém Československu povinné, měl jen dokreslovat zdání socialismu založenému na vůli lidu. Protože však fakticky v ústavě nebylo zakotveno mnoho mechanismů monopolu moci, musel být parlament ovlivněn jinak, a to ustanoveným systémem praktických opatření – organizací voleb a předkládáním materiálů do Federálního shromáždění. V ústavě byl navíc implementován princip vedoucí úlohy Komunistické strany Československa ve státu a společnosti. Všechna politická rozhodnutí tak byla schvalována mimo ústavní orgány státu – v nejvyšších orgánech Komunistické strany.

Organizační složkou Federálního shromáždění bylo její předsednictvo, které na rozdíl od pléna zasedalo pravidelně. Bylo složeno ze 40 poslanců a ze zákonodárných orgánů bylo nejdůležitější. Jeho pravomoci v podstatě odpovídaly pravomocem celého parlamentu – členové předsednictva Federálního shromáždění totiž měli možnost vydávat tzv. zákonná opatření, která měla sílu zákona. Tato opatření musela být následně schválena celým plénem, aby se mohla prohlásit za zákon. Federální shromáždění mělo na společné schůzi teoreticky možnost jej neschválit, nicméně nikdy k tomuto nedošlo. Zákonná opatření navíc nabývala platnosti hned po jejich podepsání prezidentem republiky, předsedou Federálního shromáždění a předsedou vlády a měla tudíž právní sílu zákona ještě před oficiálním schválením. Přestože byl vliv předsednictva značný, limity měl – nemohlo volit prezidenta a schvalovat ústavní změny – což se ukázalo pro další vývoj Československa v listopadu 1989 podstatné. Plénum parlamentu tedy reálně mělo značně omezenou moc a nebylo rozhodovacím orgánem politického systému. Jediným úkolem parlamentu, a to především na společných schůzích Federálního shromáždění bylo stvrzovat vůli lidu.

Volby do zákonodárných sborů byly zcela pod taktovkou Komunistické strany. Každý volební obvod až do konce osmdesátých let nominoval vždy jednoho kandidáta schváleného Národní frontou, který musel pro své zvolení získat nadpoloviční většinu hlasů. Zdání odpovědnosti poslanců voličům budil tzv. imperativní mandát, který umožňoval poslance z jeho funkce odvolat, zklamal-li důvěru voličů či se dopustil činu nedůstojného poslance. Toto odvolání by muselo proběhnout formou veřejného hlasování občanů v daném volebním obvodu – ve skutečnosti však tento princip fungoval jako nátlak ze strany Komunistické strany.^[7] Doktrína socialistického parlamentu navíc jasně určovala jaké genderové, věkové, profesní a etnické skupiny a v jakém poměru mají být zastoupeny.^[8]

Veřejnost byla přesvědčena o ryze formální roli parlamentu, přičemž stranické vedení si postupem času začalo uvědomovat neudržitelnost tohoto stavu a tak ke konci roku 1988 přistoupilo ke kroku, který měl za cíl posílit postavení parlamentu. Předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany přijalo nové nařízení, které směřovalo proti kumulování mandátů. Rezignovat na svou funkci měli také poslanci vykonávající své povolání v zahraničí, dále také dlouhodobě nemocní poslanci. Na volebních lístcích se pak nově neobjevil pouze jeden kandidát Národní fronty, ale mohlo jich tu být více. Voliči pak měli možnost některá jména přeškrtnout, přičemž pokud nepřeškrtnli ani jedno jméno, pak odevzdali svůj hlas kandidátovi uvedenému na prvním místě. Ani v jednom z případů se však nestalo, že by byl zvolen kandidát uvedený na volebním lístku na jiném než prvním místě.^[9]

Vraťme se však k samotné schůzi. Po krátkém úvodu pokračoval předseda FS A. Indra slovy: „Máme v úmyslu předložit vám k posouzení také návrhy dalšího postupu, kterými bychom reagovali na některé iniciativy občanů z posledních dnů.“^[10] Tato věta měla nepochybně navozovat dojem, že jsou komunističtí poslanci bez jakýchkoli okolků vyjít vstříc občanům země. Nicméně realita listopadových dnů svědčila o zcela jiné skutečnosti. Poslanci byli jednoznačně dotlačeni do této situace tisíci demonstranty, kteří jen pár metrů od budovy Federálního shromáždění protestovali již bezmála 14 dní. Samotný fakt, že společná schůze byla svolána až dvanáct dní po násilném potlačení demonstrace na Národní třídě, byl kritizován i některými poslanci na této schůzi. Rétorika stále ještě předsedy Federálního shromáždění Indry však jednoznačně korelovala s reformním perestrojkovým hnutím a měla naznačovat, že komunistická strana je jedním ze subjektů, kteří tuto změnu pokud ne přímo anticipují, tak minimálně vítají. Na závěr své úvodní řeči Indra rezignoval na místo předsedy

Federálního shromáždění s vysvětlením, že se jedná o „logický krok“ nicméně hned poté uvedl, že demisi podává z „vážných zdravotních důvodů“.[11]

Demise A. Indry odstartovala odstupování poslanců, které nabylo bouřlivějšího průběhu až na dalších schůzích Federálního shromáždění. Veřejnost sice požadovala odstoupení poslanců a co nejrychlejší konání nových voleb, OF však spíše pracovalo se snahou o zachování kontinuity na přechodné období, než dojde ke klidnému uspořádání nových voleb do parlamentu. Že příklon k demisím nebyl viděn ze strany OF tak jednoznačně, jako na ulicích, je patrný i z jejich postoje k federální vládě. OF sice demisi požadovalo, nicméně Václav Havel hovořil o symbolickém gestu pro uklidnění veřejnosti. Dále neměl nic proti tomu, aby novou vládu sestavoval opět dosavadní předseda federální vlády Ladislav Adamec.[12] Následující vývoj však ukázal, že zatímco v jiných vysokých ústavních funkcích byla jistá míra kontinuity zachována, v parlamentu ji moc nenalezneme. Ani jeden z 350 poslanců totiž rok po revoluci nezastával žádnou významnou politickou funkci.[13] Změna v parlamentu se udála prostřednictvím mechanismu kooptací, který navrhl ústavní právník, signatář Charty 77 Zdeněk Jičínský. Princip kooptací byl inspirován podobnou praxí použitou v roce 1968 pro zbavení se nepohodlných poslanců. Kooptace do parlamentu byly zvoleny z toho důvodu, aby nedošlo k úplnému rozkladu parlamentu a byla udržena jeho akceschopnost.[14] Jičínský si dobře uvědomoval potřebu změny osazenstva parlamentu, nicméně zároveň se obával, že by rezignace mohly vést k zablokování parlamentu.[15]

Následně se na 16. schůzi hlasovalo o programu, který byl jednomyslně schválen.[16] Princip hlasování byl odvozen od vnitřního členění Federálního shromáždění, které bylo rozděleno do dvou sněmoven: Sněmovny lidu a Sněmovny národů. Početnější byla Sněmovna lidu s celkovým počtem 200 poslanců, jejichž mandát byl (stejně jako ve Sněmovně lidu) čtyřletý. Poslanci byli do Sněmovny lidu voleni na základě územního principu, a tudíž zde byla česká početní převaha. Oproti tomu do Sněmovny národů, která byla rozdělena na slovenskou a českou část, bylo voleno na základě národnostního principu a obě části měly po 75 poslancích. Dohromady bylo tedy 350 poslanců, přičemž hlavní úkol parlamentu byl schvalovat zákony. Každý zákon musel být schválen oběma komorami, v případě ústavních změn třipětinovou většinou, přičemž ve Sněmovně národů platil zákaz majorizace a každý zákon tudíž musel být schválen ve slovenské i české části. Formální charakter parlamentu určovala i četnost jednání a jejich rozsah a průběh. Parlament se scházel dvakrát ročně, na jaře a na podzim a byl svoláván prezidentem republiky. Poslanci měli svá občanská povolání - zákony tudíž nebyly ani nijak zvlášť diskutovány. Strany byly zastoupeny nerovnoměrně s jasnou, předem danou, převahou Komunistické strany.[17]

Po rezignaci A. Indry se vedení schůze ujal J. Janík, který zahájil jednání o prvním bodu - prohlášení, které představil jako snahu o uklidnění současného politického ovzduší a to z toho důvodu, aby mohly být vytvořeny podmínky pro: „spokojnou, plynulou a nerušenou výrobu, pro návrat studentů do škol, jako i umelců na javiska.“[18] Ve skutečnosti se však jednalo o požadavky OF, vyjednané na setkání se zástupci odcházející moci předchozí den. Mezi hlavní požadavky OF patřila otevřenost médií a zahájení politického dialogu, který měl mít za výsledek změny v ústavě a Komunistické straně, stejně tak požadovali odstoupení zkompromitovaných politiků. K jednání s nimi byl ochoten Ladislav Adamec, který brzy pochopil vývoj situace a domníval se, že jedině takto si může uchovat politickou moc.[19] OF jej považovalo za partnera, což dokazuje i fakt, že jej pozvali, aby spolu s nimi vystoupil na pódiu na Letenské pláni. Neodradilo je přitom ani to, že byl Adamec veřejností zcela odmítnut, protože nebyl schopen dostatečně přizpůsobit obsah ani formu revoluční době. OF dále s Adamcem vyjednávalo, což však bylo způsobeno tím, že žádný jiný partner do diskuze v dané chvíli nebyl.[20]

Adamec patřil k reformnímu křídlu Komunistické strany, které se snažilo naplňovat perestrojkový program, zahájený v osmdesátých letech generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu Michailem Gorbačovem. Cílem Gobračovových reformů bylo mimo jiné posílit roli parlamentů

na úkor stranických orgánů. Adamec se již před revolucí pokoušel o posílení role parlamentu a převedení některých debat na půdu Federálního shromáždění. Jeho snaha však byla znemožněna stranickými orgány, protože veškeré projevy jimi musely být schváleny a představa autonomie na úkor parlamentu nebyla Ústředním výborem Komunistické strany podpořena. Tento Adamcův pokus navrátit diskuzi o politických otázkách do zákonodárných sborů však byl později zastíněn dalšími listopadovými událostmi.[21]

Zástupci OF se s L. Adamcem setkali den před společným jednáním ve sněmovně, 28. listopadu, a přednesli zde své požadavky. Tato schůzka, přestože nebyla první schůzkou mezi disidenty a vládou od začátku revoluce, vešla ve známost. To bylo dáno především přítomností českých i zahraničních novinářů. Fotografie zde pořízené se staly symbolem vyjednávání mezi odcházející vládnoucí mocí a demonstranty. Mezi požadavky OF bylo i několik přímo mířených na Federální shromáždění. Vytvářející se politická opozice tedy již 21. listopadu sama vtáhla do děje Federálního shromáždění, když vyzvala poslance, aby zřídili komisi pro vyšetřování zásahu ze 17. listopadu.[22] Mezi dalšími požadavky bylo již od této doby právě odstoupení zkorumpovaného komunistického předsedy A. Indry, který byl v očích veřejnosti jednou z tváří období normalizace. Na této schůzce se také jednalo se o změně ústavy, a to především odstranění článku o vedoucí úloze Komunistické strany, žádali také o zrušení Národní fronty,[23] zrušení propagované státní ideologie marxismu-leninismu a odstoupení některých dalších poslanců.[24]

Prohlášení Federálního shromáždění k současné vnitropolitické situaci

Záhy po zahájení prvního bodu programu společné schůze vystoupil poslanec a místopředseda Federálního shromáždění B. Kučera, který jako jeden z prvních upozornil na to, že s textem prohlášení, které má být společným dokumentem Federálního shromáždění a má vyjadřovat postoj poslanců k současné vnitropolitické situaci, nebyli seznámeni dopředu. Dále navrhl, že by k natolik důležité otázce měla být vedena rozprava, aby se poslanci, kteří o to mají zájem, mohli k situaci vyjádřit. Do rozpravy se přihlásilo celkem devět poslanců Komunistické strany a osm poslanců ostatních stran a bezpartijních, což ani v nejmenším neodpovídalo procentuálnímu zastoupení jednotlivých stran ve Federálním shromáždění. Po volbách v roce 1986 měla Komunistická strana 69% zastoupení v parlamentu, druhou nejsilnější skupinou poslanců byli bezpartijní, kteří ač nestraníci byli s Komunistickou stranou organizačně provázáni. V parlamentu měli nízké zastoupení také jiné povolené strany: Československá strana socialistická, Československá strana lidová, Strana slobody a Strana slovenskej obrody.[25] Z přítomných členů vlády se do rozpravy přihlásil jen ministr národní obrany Milán Václavík, který reagoval na svého předřečníka Karla Löbla, aby přítomné poslance ujistil, že se armáda nechystá proti občanům zasáhnout.[26]

K žádosti B. Kučery se přidala i Dagmar Frýbortová, která upozornila na to, že nekomunistickým poslancům skutečně nebylo předáno ani přečteno žádné prohlášení, o kterém by měli hlasovat. Jak vyplývá ze stenozáznamu 16. společné schůze FS, poslanci měli z psaných materiálů k dispozici pozvánku na schůzi a tisky č. 217, 218, 219, přičemž text prohlášení Federálního shromáždění Československé socialistické republiky k současné vnitropolitické situaci byl tiskem č. 216.[27]

Jako další se do diskuzy přihlásil Anton Blažej, který byl jedním z mála komunistických poslanců, jenž se svou rétorikou dokázal přiblížit době. A. Blažej byl v listopadu roku 1989 rektorem Slovenské vysoké školy technické v Bratislavě a podařilo se mu zvolit taktiku, která by mohla být svým způsobem úspěšná, přišla-li by o něco dříve.[28] Připustil, že za vzniklou krizi mohou omyly a chyby Komunistické strany. Na druhou stranu však doplnil, že tyto chyby pramenily z nesprávného pochopení a interpretace socialismu a z nesprávného chápání vedoucí úlohy strany.[29] V rámci těchto debat ještě nezaznělo, že by socialismus byl sám o sobě problematickou ideologií, která pokud ne přímo nabádá, tak alespoň znemožňuje rozvoj demokracie a svobody občanů. Chyby, které se v minulosti stali však podle A. Blažeje nebyly úmyslné a nedělali se záměrně, ale vyplývaly z metod a forem, které byly produktem celého politického a společenského systému, výsledkem

administrativně-direktivních metod řízení. A. Blažej také nastolil téma, které opakovali další poslanci v průběhu rozpravy, a to nehledě na svou politickou příslušnost. Toto téma spočívalo v nové roli Federálního shromáždění. A. Blažej upozornil, že vstupují do nového období politické plurality. Podle něj mají komunističtí poslanci zájem o politický dialog, který chtějí vést na úrovni rovnocenných partnerů s poslanci ostatních politických stran i s bezpartijními poslanci. Zároveň si však posteskl, že na tuto novou situaci není nikdo z poslanců připraven: „Niet žiadneho času sa učiť. Nie sú k dispozícii nijaké rýchlokurzy, žiadne intenzívne kurzy skutočnej socialistickej demokracie. Naviac my musíme jednať, urobiť rad konkrétnych činov a konkrétnych opatrení.“^[30] Podle A. Blažeje také nastala doba, kdy budou poslanci vystaveni kritice médií, komentátorů i široké veřejnosti. Všichni, bez ohledu na politickou příslušnost se budou muset učit nové politické kultuře, nové politické gramotnosti. Nově také bude výsledek voleb záležet na schopnostech, úrovni a vzdělanosti kandidátů na poslance a jejich programu a kultivované věcné argumentaci.^[31]

I toto svědectví ukazuje na předešlý stav parlamentu, který neměl s demokratickým parlamentem nic společného. Není to tu řečeno přímo, ale už fakt, že se zde mluví o potřebě naučit se nové politické kultuře, která spočívá ve svobodných volbách a politické pluralitě, svědčí o stavu parlamentní kultury v Československu. Proti tomuto názoru navíc nikdo nevystoupil a nikdo se mu ani nedivil. Někteří jen přitakávali, ostatní k tomuto mlčeli. Zajímavý pohled na funkci a fungování parlamentu vyjevil bezpartijní poslanec Gejza Mede, který apeloval na poslance, kteří podle něj již prokázali, že jsou již na takové úrovni, že dokáží kritizovat vládu, když je to vhodné v zájmu společnosti.^[32]

A. Blažej navíc vůbec nepočítal s tím, že by komunisté neměli vliv na příští podobu vlády po svobodných volbách, jen konstatoval, že se Komunistická strana bude muset co nejrychleji rehabilitovat v očích veřejnosti, aby ve volbách uspěla. Komunistická strana pro tyto potřeby vypracovala akční program budování nové kvality socialismu. Dále proklamoval ochotu Komunistické strany k podílení se na budoucnosti státu těmito slovy: „budovania moderného demokratického, humánneho, priemyselne vyspelého socialistického Československa“.^[33]

Blažej se postavil do role vyjednaváče se slovenskými studenty a domníval se, že přijetím jmenovaných opatření dojde k ukončení demonstrací a studenti se vrátí k výuce. Chválení studentů a obecně mládeže, která otevřela oči poslancům, aby si uvědomili, že sešli z cesty naplňování ideálů socialismu je opět tématem, které se v rámci komunistické rétoriky objevuje velmi často, např. i poslankyně Pekařová, Návratová, aj. V podobném duchu se ale vyjadřovali i nekomunističtí poslanci, např. poslanec Mede nebo Jozef Šimúth.

Poslanci za Komunistickou stranu se dají s malou mírou zjednodušení zařadit do tří skupin – ty, kteří jsou ochotni připustit vnitropolitickou krizi a svou vinu na ní a debatovat o podobě budoucího demokratického státu; dále poslance, kteří se svou rétorikou ještě ani zdaleka nerozešli s předchozím normalizačním obdobím; a také poslanci, kteří stojí někde na pomezí obou skupin. Zatímco do první skupiny bychom mohli zařadit již zmiňovaného A. Blažeje, ke druhé skupině jednoznačně patří Evžen Erban nebo J. Jirásek, kteří sice uznávali potřebu nějakých změn, nicméně větší část svého projevu věnovali varování před protisocialistickými silami projevujícími se na údajně aranžovaných mítincích. Jirásek k tomu ještě dodal, že většina lidí si nepřeje návrat ke kapitalismu, ale další rozvíjení socialismu. S tím souzněla i bezpartijní poslankyně Dagmar Frýbortová, která se dle vlastních slov setkala s tím, že všichni lidé chtějí zachování socialistického státu. Komunistický poslanec František Axmann upozorňoval na potlačování demokratických principů a šikanování hospodářských pracovníků, předsedů národních výborů, členů strany a funkcionářů. Jedním z témat také bylo urážení hlavy státu, o kterém se opět zmínilo několik poslanců.^[34]

Z rétoriky komunistických poslanců je zřejmé, že ačkoli byli vlivem tlaku společnosti připraveni provést některé politické změny, nebyli zásadně připraveni na změny, které od nich společnost očekávala. Jako jedno z mnoha takových projevů můžeme uvést vystoupení J. Janíka, který sice

vlivem demonstrací byl ochoten přistoupit ke změně ústavy, nicméně zdaleka nebyl připraven předat moc demokraticky zvolených stranám - neustále opakoval, že v rámci demonstrací ovládly veřejný prostor jiné neformální společenské struktury, vyzýval studenty, aby pochopili, jak náročné jsou složité politické procesy a aby nepodléhali vášním. Dále také apeloval na soudnost lidí, která podle něj znamenala okamžité ukončení demonstrací a stávek, aby průběh demokratických procesů pod taktovkou - jak jinak než - Komunistické strany nemusel probíhat v chaosu a v atmosféře psychického a společenského nátlaku.[35]

Není divu, že tato rétorika některých poslanců nebyla přijata společností a demonstrujícími občany, čekajícími u budovy Federálního shromáždění nadšeně. Celkový výsledek sice znamenal vítězství, nicméně vystoupení většiny komunistických poslanců nebudilo optimismus pro nutný rozvoj demokracie v Československu. Přidáme-li k tomu průběh jednání Federální vlády v čele s L. Adamcem a delegací OF, je zřejmé, že si chtěli zástupci demonstrantů nějakým způsobem zajistit zastoupení ve Federálním shromáždění, aby mohli garantovat přechod k demokracii. Jednak jim to bylo umožněno prostřednictvím demisí a následných kooptací a jednak zvolením nejznámějšího disidenta Václava Havla prezidentem. Přestože Federální shromáždění zřejmě nepovažovali za nejdůležitější orgán, byla to právě tato instituce, která schválila zásadní změny, které měly vliv na chod celé společnosti, ale také instituce, která prošla největšími personálními změnami.

Zřízení komise pro vyšetřování zásahu na Národní třídě

Druhý bod programu bylo schválení zřízení komise pro vyšetřování událostí 17. listopadu. Poslanec Kučera se hned na začátku zeptal, zdali jsou v navrhovaném složení komise i zástupci studentů z OF, jak bylo dohodnuto na schůzce s L. Adamcem.[36] Po krátkém dohadování se nad podobou komise pro vyšetřování událostí 17. listopadu, se však poslanci shodli na komisi složené ze třech poslanců za KSČ, dvou za ČSS, jeden poslanec ČSL a 3 bezpartijní. Dále byli v komisi po dvou zástupcích Městský výbor Socialistického svazu mládeže Praha a Koordinační stávkový výbor studentů, čímž se dle poslanců naplnil slib daný Adamcem, že v komisi bude zastoupeno OF.

Změny čl. 4, 6 a 16 Ústavy

Třetím bodem programu schůze Federálního shromáždění bylo projednání změny ústavy. Změny předložené na tomto zasedání byly o den dříve vyjednány mezi Ladislavem Adamcem a OF. Adamec zde slíbil, že návrhy na změny čl. 4, 6 a 16 předloží bezodkladně FS ke schválení. Marián Čalfa představil předkládané změny Ústavy jako zcela v souladu s plánovanou změnou ohlášenou v Politické zprávě ÚV KSČ XVII. Sjezdu Komunistické strany v březnu 1986 Gustavem Husákem. Husák ve zprávě uvedl, že „dozrál čas k vypracování nové ústavy Československé socialistické republiky.“[37] Ústava měla být vypracována 153 člennou komisí vedenou Milošem Jakešem a práce na ní měla tato komise zahájit v roce 1988. Poprvé se komise sešla na začátku roku 1989 a ustanovilo menší 20 člennou pracovní skupinu v čele s Mariánem Čalfou. Jak se však později ukázalo, tato skupina na přípravě nové ústavy pracovala již od roku 1987. Ústavě se měl v květnu 1990 věnovat sjezd Komunistické strany a následně měla proběhnout celonárodní diskuze a až závěrečnou fází mělo být její schvalování na půdě Federálního shromáždění.[38] Neoficiální návrh této nikdy nedokončené ústavy ukazuje směr uvažování tehdejších politických špiček. Nová ústava měla být společná federaci i jejím subjektům, není zde obsaženo ustanovení o vedoucí úloze Komunistické strany, jediná zmínka o Komunistické straně měla být v preambuli: „My, lid československý, ... prohlubující kladné výsledky našeho dějinného vývoje, revolucí národních a demokratických a revoluce socialistické, odkazu Února 1948 a budování socialismu v naší vlasti, vývoje, v němž pracující lid inspirovaném Komunistickou stranou Československa se stal hybnou silou revolučních změn a vytvořil základy socialistického politického systému a hospodářství.“[39] Ačkoli v nové ústavě neměla být zakotvena vedoucí úloha Komunistické strany, je stále velmi vzdálená požadavkům veřejnosti. Dnes je však zajímavým právním epilogem teoretického ukotvení reálného socialismu v Československu.

Ústavní zákon č. 135/1989 Sb., čl. 4 o vedoucí úloze Komunistické strany ve společnosti a státu byl na půdě FS dne 29. listopadu 1989 schválen jednomyslně. Články č. 6 a 16 o Národní frontě a marxismu-leninismu byly upraveny a následně schváleny většinou poslanců. Jedním z požadavků OF bylo sice zrušení Národní fronty a v tomto duchu se Havel vyjádřil několikrát.^[40] Toto však ve Federálním shromáždění nakonec neprošlo a příslušný paragraf byl jen změněn tak, že v Národní frontě ztratila Komunistická strana své ústřední postavení. Zrušení Národní fronty si nepřáli především ostatní povolené politické strany, předlistopadová Národní fronta se následně stala východiskem pro ukotvení sil v přechodovém období a tak to zůstalo až do obnovení systému parlamentní demokracie na začátku roku 1990.^[41] Jedním z výsledků vyšetřovací komise bylo například doporučení na zbavení poslaneckých mandátů M. Jakeše a M. Štěpána pro přímou odpovědnost za zásah bezpečnostních složek na Národní třídě.^[42]

Závěr

Sametová revoluce nezačala ani neskončila 16. společnou schůzí sněmoven Federálního shromáždění dne 29. listopadu 1989 a parlament nebyl na konci roku 1989: „jevištěm politiky, fórem zásadních debat ani arénou měření sil.“^[43] Přesto nejméně polovina požadavků OF směřovala právě k Federálnímu shromáždění. Jednalo se zejména o zrušení vedoucího postavení Komunistické strany, projednání zásahu proti studentům a zvolení nového prezidenta (přičemž první dva požadavky byly splněny hned na první společné schůzi Federálního shromáždění po začátku revoluce, tj. na 16. schůzi, 29. listopadu 1989). Z tohoto pohledu je tedy zřejmé, že Federální shromáždění mělo určitý podíl na průběhu revoluce. Na druhou stranu to však neznamená, že by mělo reálnou moc. Koneckonců poslanci nebyli příliš zvyklí být iniciativní – to od čeho byli v přechodném období odrazováni, se od nich ze dne na den demonstrující veřejnosti očekávalo. Zcela se změnil společenský kontext i politická realita, nicméně Federální shromáždění nebylo schopno na tuto situaci reagovat uměřeně požadavkům doby. OF, které se mezitím etablovalo jako mluvčí demonstrující společnosti, však nechtělo překotné změny, ale kontinuální průběh – ten byl zajištěn schválením výsledků revoluce ještě v původním složení. K větším obsahovým změnám pak následně došlo až po kooptaci poslanců, ve kterém byli předchozí poslanci nahrazeni nekomunistickými představiteli revoluce a v tomto složení Federální shromáždění přečkalo porevoluční dobu až do prvních svobodných voleb. Změny schválené na první společné schůzi, však byly nezbytnou podmínkou zahájení konstitučních změn a nakonec docházelo k diskuzím a jednáním, které ve finále vyústily ve splnění podmínek veřejnosti. Postupně se však ukazovalo, že parlament v tom složení v jakém byl, nebyl schopný nějaké konstruktivní politiky, která by nebyla předem domluvená v jiných, stranických, kruzích. Další vývoj ukázal, že parlament v překlenovacím období jen schválil nutné změny a pomocí procesu mechanismu kooptace pouze setrval do vyhlášení svobodných voleb. Poslanci Federálního shromáždění, tak *de iure* zavedli základní principy parlamentní demokracie, *de facto* se však tyto principy začaly v praxi uplatňovat až v dalším období. Parlament se ukázal pouze jako schvalovací zařízení dříve domluvených politických rozhodnutí, jako tomu bylo v předchozím období. Následný vzestup moci patrný na počátku devadesátých let, tak byl spojen spíše s personální výměnou v řadách poslanců.

Literatura

Vratislav Doubek (ed.): *Parlament v čase změny: případové studie z vývoje českého a československého parlamentarismu*, 1. vyd. Praha: Akropolis, 2011.

Adéla Gjuričová a Tomáš Zahradníček: Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989. In: *Soudobé dějiny* 23, č. 3-4, 2015, s. 348-65.

Jan Bureš: *Občanské fórum*. Plzeň; Praha: Vydavatelství nakl. Aleš Čeněk; Metropolitní univerzita Praha, 2007.

Jan Bureš: Československý parlament v roce 1989. In: *Parlament v čase změny: případové studie z vývoje českého a československého parlamentarismu*. Ed. Vratislav Doubek, 1. vyd, Praha: Akropolis, 2011.

Jiří Suk: *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Vyd. 2, Edice Obzor, 76 sv. Praha: Prostor, 2009.

Jiří Suk: *Občanské fórum: listopad-prosinec, 1989, 2. díl, 1. vyd*, Edice Knihy, dokumenty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997.

Ján Gronský: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. 3: 1960 – 1989*, Vyd. 1. Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2007, s. 390–441.

Jiří Suk: *Konstituční, nebo existenciální revoluce? Václav Havel a Federální shromáždění 1989/1990; studie a dokumenty*, Sešity Ústavu pro Soudobé Dějiny AV ČR 47. Praha: Ústav pro Soudobé Dějiny AV ČR, 2014.

Petr Roubal: *Starý pes, nové kousky: kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové politické kultury = Transformation of the Czechoslovak Federal Parliament during the Velvet Revolution*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i, 2013.

František Cigánek: *Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace*. In: *Dvě desetiletí před listopadem 89: sborník*. Ed. Emanuel Mandler, Historia nova, 3. sv. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Maxdorf, 1993.

P o z n á m k y

[1] Článek vychází v rámci projektu „Vývoj moderní parlamentní kultury v českých zemích a Československu“ DG18P02OVV025, podpořeného Ministerstvem kultury v rámci Programu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje Národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

[2] Vratislav Doubek, ed., *Parlament v čase změny: případové studie z vývoje českého a československého parlamentarismu*, 1. vyd (Praha: Akropolis, 2011).

[3] Jak upozornila Adéla Gjuričová a Tomáš Zahradníček ve svém článku, budova Federálního shromáždění nebyla cílem demonstračních průvodů. Proud demonstrantů směřoval dál k sídlu rozhlasu a veřejnost požadovala pravdivé informování o událostech v Praze. In: Adéla Gjuričová a Tomáš Zahradníček, „Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989“, *Soudobé dějiny* 23, č. 3–4 (2015): 348–65. S. 349. Lidé protestující v Praze se obávali, že zbytek Československa není dostatečně informován, či je dezinformován o dění v Praze – to je vidět i na rozhovoru, který poskytli herci na jedné z demonstrací moderátorovi ČT. Dostupné online: <https://www.youtube.com/watch?v=v9kHTcioxlI&list=PL3-UaNfy2zEiki8cbfxo3sBLGUForrtY5&index=15>.

[4] František Cigánek, „Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace“, in *Dvě desetiletí před listopadem 89: sborník*, ed. Emanuel Mandler, Historia nova, 3. sv (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: Maxdorf, 1993), 59.

[5] Cigánek, 59.

[6] Jan Bureš, „Československý parlament v roce 1989“, in *Parlament v čase změny: případové studie z vývoje českého a československého parlamentarismu*, ed. Vratislav Doubek, 1. vyd (Praha: Akropolis, 2011), 124.

[7] Bureš, 124.

[8] Gjuričová a Zahradníček, „Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989“, 352.

[9] Cigánek, „Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace“, 61.

[10] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 1/9.

[11] Tamtéž.

[12] Jiří Suk, *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*, Vyd. 2, Edice Obzor, 76 sv (Praha: Prostor, 2009), 61.

[13] Gjuričová a Zahradníček, „Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989“, 364.

[14] Jiří Suk, *Konstituční, nebo existenciální revoluce? Václav Havel a Federální shromáždění 1989/1990; studie a dokumenty*, Sešity Ústavu pro Soudobé Dějiny AV ČR 47 (Praha: Ústav pro

Soudobé Dějiny AV ČR, 2014), 13.

[15] Petr Roubal, *Starý pes, nové kousky: kooptace do Federálního shromáždění a vytváření polistopadové politické kultury = Transformation of the Czechoslovak Federal Parliament during the Velvet Revolution* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i, 2013), 16.

[16] FS ČSSR, Sněmovna lidu, Usnesení č. 152 [dostupné online <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sl/usneseni/index.htm>]; Sněmovna národů, Usnesení č. 163, [dostupné online <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/sn/usneseni/index.htm>].

[17] Bureš, „Československý parlament v roce 1989“, 125.

[18] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 1/9.

[19] Suk, *Labyrintem revoluce*, 351.

[20] Suk, 46.

[21] Gjuričová a Zahradníček, „Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989“, 350.

[22] Bureš, „Československý parlament v roce 1989“, 127.

[23] K jejímu zrušení nakonec nedošlo, jako upozornil poslanec Z. Češka, nebylo to právně možné a tak se poslanci dohodli na změně příslušného článku Ústavy.

[24] Kromě toho zástupci OF vyzvali federální vládu k odsouzení vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa a měli i další požadavky směrem k vládě, což se ale přímo netýká zaměření tohoto článku. K tomuto více viz: Bureš, „Československý parlament v roce 1989“, 128.

[25] Gjuričová a Zahradníček, „Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989“, 352.

[26] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 5/9.

[27] Tisky viz: <http://www.psp.cz/eknih/1986fs/tisky/index01.htm>.

[28] Bureš, „Československý parlament v roce 1989“, 130.

[29] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 2/9.

[30] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 1/9.

[31] Tamtéž.

[32] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 2/9.

[33] Tamtéž.

[34] FS ČSSR, 16. schůze SL a SN, 29. 11. 1989, část 2/9.

[35] Tamtéž.

[36] Odkaz FS online

[37] Rudé právo, 25. 3. 1986, dostupné online na <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>, str. 3-6.

[38] Cigánek, „Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace“, 64.

[39] Text návrhu ústavy viz: Ján Gronský, *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. 3: 1960 - 1989*, Vyd. 1 (Praha: Univ. Karlova, Nakl. Karolinum, 2007), 390-441.

[40] Jiří Suk, *Občanské fórum: listopad-prosinec, 1989, 2. díl*, 1. vyd, Edice Knihy, dokumenty (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997), 22; Jiří Suk, *Občanské fórum: listopad-prosinec, 1989, 1. díl*, 1. vyd, Edice Knihy, dokumenty (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1997), 95.

[41] Suk, *Labyrintem revoluce*, 161.

[42] Jan Bureš, *Občanské fórum* (Plzeň; Praha: Vydavatelství nakl. Aleš Čeněk; Metropolitní univerzita Praha, 2007), 97.

[43] Gjuričová a Zahradníček, „Nevítaný pokus o emancipaci: federální shromáždění v československé revoluci 1989“, 348.

Mgr. Adéla Rádková, Ph.D.

Ústav pro studium totalitních režimů

Siwiewcova 2

130 00 Praha 3

e-mail: adela.radkova@ustrcr.cz, adela.radkova@gmail.com